

TÜRK SANATINDA SERAMİK

Seramik hammaddesi kil olup elde, kalıpta ya da tornada biçimlendirilmiş ve fırınlanmış her tür eşyanın genel adı. Türk Sanatında seramik üsluplarına göre belli dönemlere ayrılmıştır.

Türk Sanatında seramik tür olarak da şu bölümlere ayrılır.

1. Sırsız çömlek işleri veya sırsız pişmiş toprak işleri
2. Sırlı çömlek işleri
3. Çini
4. Porselen

TÜRK SERAMİK SANATININ ERKEN DÖNEMİ

Türlerde seramik sanatıyla ilk İslam seramik sanatı arasında bağlantı kurabiliriz. Eski Çin seramiği ilk İslam seramik sanatında çok etkili olduğu için Türk sanatında da etkisi olmuştur.

Erken dönem Türk seramiğinin kalitesi ve şekil zenginliği Halifelik merkezleri ile boy ölçüşebilecek olgunlukta idi. Bunlar çok renkli sır altı dekorunu sırsız akmayacak sağlam bir teknik olarak uygulamışlardır. Bunun için renkleri yarı sıvı hamurla karıştırarak ham seramik üzerine koyduktan sonra sırlayıp fırınlıyorlardı. Slip¹ dekoru diye tanınan bu teknik İslam dünyasında bilinmeyen orijinal bir yenilikti. Dini motiflerin yanı sıra hayvan, insan, kuş, çiçek motifleri ile sarı, yeşil, siyah, ve mor renkli bir dekor gösterirler. Şeffaf kurşun sır altı renkli slip dekoru ile yapılan bu seramikte, slip dekoru sadece siyah olunca şeffaf sır bazen yeşil ve sarı boyanırdı.

BÜYÜK SELÇUKLU DÖNEMİ VE ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ SERAMİKLERİ

Rey seramik üslubunu geliştirmişler ve o devrin Selçuklu hayatını seramiklere yansıtmışlardır. Yüz hatları Orta Asya Türklerini ve Uygurlarını yansıtmaktadır. Yerli İranlı tipleriyle hiçbir ilgisi yoktur. Saray, av ve oyun sahneleri tasvir edilmişlerdir. Perdah tekniği en olgun hali ile birdenbire başlar. İran'da Selçukluların yarattığı ikinci teknik "minai" olup çok renkli dekorları ile İslam dünyasının en güzel örneklerini vermiştir. İran'dan sonra minai ve perdah tekniği yine Selçuklularla Anadolu'ya geçmiştir. Fakat Anadolu Selçukluları zamanından bugüne kadar minai perdah tekniğinde çiniler ele geçirilmişse de seramik bulunamamıştır. Alacahöyük kazılarında bulunan fırınlar ve seramik parçaları karakteristiktir. Selçuklu seramiği olup slip tekniği ile yapılmıştır. Çizikleme işi parçalar da çıkmıştır. Bunun yanında firuze sır altına siyah dekorlu seramik Anadolu Selçuklularında çok kullanılmış gibi görülüyor.

OSMANLI DÖNEMİ SERAMİK SANATI

Osmanlı döneminin en önemli seramik üretim merkezi İznik'tir. 14. yy İslam ürünleri birbirine benzer kırmızımsı bir hamurdan yapılmıştır. İznik'te 14. yy. sonuyla 15. yy. başlarında üretilen bu seramikler 1930'larda MİLETOS (Milet) kazılarında ortaya çıkmış olmalarında ötürü sanat tarihinde "Milet işi" olarak adlandırılmıştır. Genellikle kirli beyaz astar üstüne mavi geometrik desenler ve stilize bitki, hayvan

¹ Slip Tekniği: Seramiği bezemede kullanılan bir sıraltı tekniği. Bezemeler, desenler hafif kabartma görünümüne kavuşur.

öğeleriyle bezeli Milet işi seramiklerin çoğunda , merkezde stilize öğelerle oluşturulan madalyon ve ışmsal yayılan çizgiler yer alır. Bu dönemde Çin'den ithal edilen Yuan dönemi porselenlerinden etkilenen nakkaşlar, Uzak Doğu kaynaklı desenlere yönelmiştir. İznikli ustalarda bu desenleri yeni geliştirdikleri yumuşak porseleni anımsatan , beyaz hamurlu “fritli”² kaplara ve çinilere uygulamışlardır.

BİRİNCİ DÖNEM İZNIK SERAMİKLERİ

İznik'te Osmanlılar tarafında meydana getirilen ilk seramikler kırmızı hamurlu ve tek renkli sırla yapılmış olanlardır. Bir defa fırınlanmış bu cins seramiklerde beyaz astarla hafifçe kabarık olarak dekorlar hazırlanıyor , sonra üzerine renkli sır sürülerek tekrar fırına veriliyordu. Bunlarda fırınlandıktan sonra beyaz renkli ve hafifçe kabarık dekorlu kısımlarda renkli bir sır ince bir yüzey halinde parlak ve açık bir renk daha derin olan zemin üzerinde ise kalın ve koyu bir renk halinde kalmaktadır.

İznik'te 14.yy'ın ortalarında görülen seramik ise mavi , yeşil , koyu ve açık kahve rengi olarak dört ayrı renkle yapılmıştır. Kullanılan dekor rumiler kıvrık dallar ve stilize çiçeklerle tamamiyle figürsüz bitki motifleridir. Bunların henüz sırlanmamış , yanmış , sırları bozuk veya atılmış birçok örnekleriyle çok yüksek kaliteli ve parlak renkli olanları bulunmuştur.

İKİNCİ DÖNEM İZNIK SERAMİKLERİ

Bu devir seramiği “Milet Grubu” adı ile bilinen kırmızı hamurlu olup sıralı¹ tekniği ile yapılmıştır. Beyaz astar üzerine renkli dekorlar yapıldıktan sonra şeffaf kurşun sırla kaplanmaktadır. Lacivert'e yakın koyu kobalt mavisi hakim renk olup açık mavi , firuze , mor ve yeşil renklerde kullanılmıştır. Bunun yanında Selçuklu geleneğinin devamı olarak firuze sır altına siyah dekorlu seramikler bulunmuştur. Naturalist motifler kır çiçeklerini sap , yaprak çiçek ve tohumların basit şekillerinden geliştirilen motifler , yelpaze yapraklar , karanfil dalları , salkımlar ve çeşitli rozetlerden meydana gelmiş olup Anadolu'nun bu ilk orijinal türk seramiğinde ileri bir dekorlama kabiliyeti ve kuvvetli bir üslup göze çarpmaktadır. Süslemede ilk ana sema olarak iç içe geniş kuşaklar çizilip dekorlama ya da alternatif olarak tekrarlayan iki ayrı motif çok görülür. Desenler çizilip boyanmış kalın konturlar ince uçla kazınıp boyama veya fırça ile serbest boyama şeklinde tamamı ile kontursuz olarak üç şekildedir. Radyal düzende kalın çizgiler ve yapraklar kalın şeritlerle geometrik süslemeler diğer önemli gruplardır. Dekoratif kuş figürleri de süslemeye girmiştir.

ÜÇÜNCÜ DÖNEM İZNIK SERAMİKLERİ

Selçuklu seramiğinden bazı etkiler almış olmakla beraber , basit bir teknik , tek veya iki renkli motiflerle en ileri bir seramik üslubu yaratılarak İznik sanatının parlak devri başlamıştır. Sayısız örnekte hafif fırça ile çizilmesindeki ustalık şaşılacak bir yaratma kuvveti gösterir. İznik kazılarında bugüne kadar bilinmeyen renk ve desenlerde binlerce parça ile ayrıca fırın kalıntıları bulunmuştur. Böylece 14. yy'ın son yarısı ve 15.yy'ın başlarında Osmanlılar ile canlı ve yaratma heyecanı ile dolu bir Anadolu seramik sanatı doğmuştur.

KÜTAHYA SERAMİK SANATI

² Frit: Dikaçılı zikzak biçimli bezeme ögesi.

Kütahya’da “milet grubu” denilen seramiklerin yapıldığı bilinmekte. Bu durumda Kütahya seramik sanatının daha 14.yy’ın son yarısında kırmızı hamurlu olarak başladığı anlaşılmaktadır. Motifler ve renkler İznik işleriyle benzer özellikte olup kobalt mavisi manganez mavisi , firuze ve siyah renkler kullanılmıştır. Renkler İznik işlerine nazaran daha koyu tonları ile Anadolu Selçuklu çinilerinin renk skalasına bağlanmaktadır. Bunlarda kotu kobalt mavisi olup ve siyaha yakın koyu manganez moru karakteristiktir. Sırları da İznik’ten daha incedir ve hafif sır çatlakları vardır.

Kütahyalı Abraham Üslubu

Maviden başka ancak daha sonraki parçalarda kullanılan diğer renk soluk firuzedir. Renkler gibi başlangıçta çok ağır ve yüklü olan desenlerde sonraları hafifler. Kırmızı hamurlu seramiklerden mavi beyaz gruba geçiş Kütahya’da İznik ile aynı zamanlarda (15.yy ortalarında) gerçekleşmiştir.

DÖRDÜNCÜ DÖNEM İZNIK SERAMİKLERİ

15. yy’ın ortalarında bol sayıda değişik süslemeli çok zengin seramiklerle İznik seramik sanatının dördüncü devresi başlar. Bunlar “Şam İşi” diyebileceğimiz mavi - beyaz gruba bağlanır.

Daha sonra beşinci ve son devir olan İznik seramiklerine geçiş devri olarak önemlidir. Bunlar mavi – beyazdan daha ince ve hafiftir. Motiflerde lale , sümbül , karanfil ,tomurcuk ve açılmış güller ; renkte firuze , zeytuni yeşil , menekşe moru ve yeşilimsi siyah renkleri ortaya çıkar. Bunlarda parlak yerine mat, buğulu , dumanlı ve buğulu renkler beyaz zemin yerine hafif dalgalı nöanslar mavimsi bir zemin ortaya çıkar.16. yy ikinci yarısında başlayarak İznik ve Kütahya atölyesinde gittikçe artan çini imalatı yüzünden seramik işler süratle azalmıştır. Böylece İznik’te Türk seramik sanatının son ve en parlak devri bitmiştir.

ŞAM VE HALİÇ GRUBU

Bu üsluptaki seramiklerde konturlar hafif yumuşatılmış renktedir. Fakat 16. yy’ın ikinci yarısında konturlar koyu siyah renk olmuştur. Konturlardan başka lotus çiçeği ile bazı motifler siyah renktedir. Ayrıca seramiklerde koyu bir zümrüt yeşili kullanılmıştır. 18. yy’ da Kütahya atölyeleri İznik’in ortadan çekilmesiyle öne geçmiş kuvvetli üslupla serbestçe fırça işi , modern anlayışlı yeni bir seramik sanatını geliştirmiştir. Sert beyaz sıraltı tekniğinde bu kalemkar, fincan , zarf , kase , hokka ve matara , kapaklı ibrik , kulplu kulpsuz kupa , kandil , sürahi , buhurdanlık , süs topuzları ve tabaklar zarif küçük boy seramikler ,serbest ve hafif fırça süslemeleriyle klasik seramiklerden farklı bir sanat karakteri taşır. Mavi , kırmızı , sarı , mor , yeşil , lacivert , eflatun renklerle küçük çiçekler , bitli motifleri yapraklar , sarmaşıklar , damlalar , madalyonlar görülür. Bu tip 19. yy’ ın başlarına kadar devam etmiştir.